

УДК: 376.32

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ВАДАМИ ЗОРУ

Конопляста С.Ю.

доктор педагогічних наук, професор

Любовецька В.О.

Лексико-семантична система – одна з найскладніших мовних систем, що зумовлено багатомірністю її структури, неоднорідністю її одиниць, різноманітністю відображених у них відношень і відкритістю для постійного поповнення новими одиницями (словами та значеннями). Своєрідність її також в тому, що вона на відміну від інших мовних систем (фонологічної і граматичної) безпосередньо пов'язана з об'єктивною дійсністю, віддзеркаленням якої вона є.

Оскільки у поле наших досліджень увійшли діти з вадами зору, нами виявлено, що у даний час теоретично і експериментально доведено (Р.Є.Левіна 1975, З.Г.Єрмолович 1979, І.М.Земцова 1980, Л.С.Волкова 1982), що розлади мовлення слабозорих дітей є складним дефектом, у якому простежуються певні зв'язки і взаємозалежність мовленнєвої та зорової патології.

Дослідження Л.С.Волкової (1982) вказують, що мовленнєві порушення у слабозорих дітей зустрічаються значно частіше, ніж у дітей з нормою зору. На думку автора це обумовлено особливостями психофізичного та особистісного розвитку слабозорих дітей.

Особливості розвитку лексико-семантичної сторони мовлення у слабозорих дітей вивчені недостатньо повно. Відчувається вакуум у дослідженнях саме цієї сторони мовлення. Особливої актуальності набуває інтеграція психолінгвістики і логопедії, яка знайшла своє відображення у дослідженнях Р.І.Палаєвої, Є.Ф.Соботович, Л.Б.Халілової та ін.

Сучасна дошкільна педагогіка висуває високі вимоги до дошкільних навчальних закладів для дітей з порушеннями зору щодо навчання, що в свою чергу робить проблему формування зв'язного мовлення, зокрема лексико-семантичної сторони мовлення, надзвичайно актуальною.

У більшості дітей з порушеннями зору широко представлені системні порушення мовлення, при яких страждають всі її компоненти: фонематика, фонематичний слух, лексика, граматики (Р.Є.Левіна, В.К.Орфінська, С.Л.Коробко, О.Л.Жильцова, Т.О.Семенишина та ін.).

Аналіз першоджерел показав важливість опрацювання такого аспекту, як особливості мовлення у дітей з вадами зору. Оскільки мовлення формується у дітей з зоровими порушеннями з певними особливостями. Для роботи з даною категорією дітей необхідно знати всі особливості не лише мовлення, але і пізнавальних процесів, певні нюанси психологічного та соціального статусу дітей з зоровими порушеннями. Це дає змогу в подальшому враховувати структуру зорового дефекту для об'єктивного оцінювання лексико-семантичної сторони мовлення даної категорії дітей.

Отже, на підставі аналізу психолінгвістичної періодизації мовленнєвого розвитку дитини у нормі (від 10 міс. до 7 років), концепції психолінгвістичної підготовки дітей з порушенням психофізичного розвитку до шкільного навчання, психолінгвістичної структури мовленнєвої діяльності, напрямів і методів психолінгвістичного аналізу механізмів мовленнєвих порушень, спираючись на розробки Є.Ф. Соботович, В.В. Тищенко, М.А. Поваляєвої, Т.Б.Філічевої, Л.І. Трофименко та ін., нами розроблено зміст діагностичної методики, спрямованої на вивчення особливостей розвитку лексико-семантичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку із вадами зору.

Зміст методики визначається наступними чинниками:

- значущістю, багатогранністю і багатоаспектністю лексичної системи мови, що викликало необхідність дослідження усіх важливих її складових;
- відсутністю у літературі цілісних даних про сформованість мовних структур у слабозорих дітей старшого дошкільного віку;
- необхідністю і доступністю формування названих дій і операцій в старших дошкільників із вадами зору.

Методика включає завдання, спрямовані на дослідження стану сформованості лексико-семантичної сторони мовлення:

- а. співвіднесення слова із зображенням дії та адекватне використання слова у відповідності з його значенням, розуміння й використання узагальнюючих понять;
- б. утворення антонімічних пар;
- с. підбір синонімів;
- д. розуміння багатозначності слів.

Дослідження складається з трьох етапів:

- Орієнтовно-організаційний етап включав у себе підбір методики для вивчення стану сформованості лексико-семантичної сторони мовлення в слабозорих дітей, формування експериментальної групи.
- Основний етап включав апробацію розробленої діагностичної методики, яка складалася з чотирьох змістових блоків та обов'язкове індивідуальне обстеження кожної дитини.
- Оцінювальний етап включав якісний та кількісний аналіз та обробку результатів констатації, вивчення стану сформованості лексико-семантичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з вадами зору та її особливостей.

Визначення особливостей виконання завдань здійснювалося за допомогою методики статистичного аналізу експериментальних даних. У дослідженні брала участь старша група (18 дітей) Спеціального дошкільного навчального закладу (ясла-садок) для дітей з вадами зору № 755 м. Києва. У всіх дітей розумовий розвиток відповідає віковій нормі.

Діагностична методика складається із чотирьох змістових блоків, спрямованих на вивчення сформованості словника дитини, здатність дітей швидко підібрати найбільш вірне слово, вживати узагальнюючі слова, підбирати антоніми, синоніми, багатозначні слова. При обстеженні досліджувався обсяг та співвідношення пасивного й активного словника дитини, вміння дитини співвіднести слово з предметом, дією і правильно використовувати його в мовленні.

Для аналізу отриманих результатів констатувального експерименту виділено 4 рівні розвитку лексичної сторони мовлення: високий, достатній, середній, низький.

Високий - передбачає 90%-100% правильного виконання усіх 8 завдань. *Достатній* – передбачає правильне виконання 70%-90% завдань.

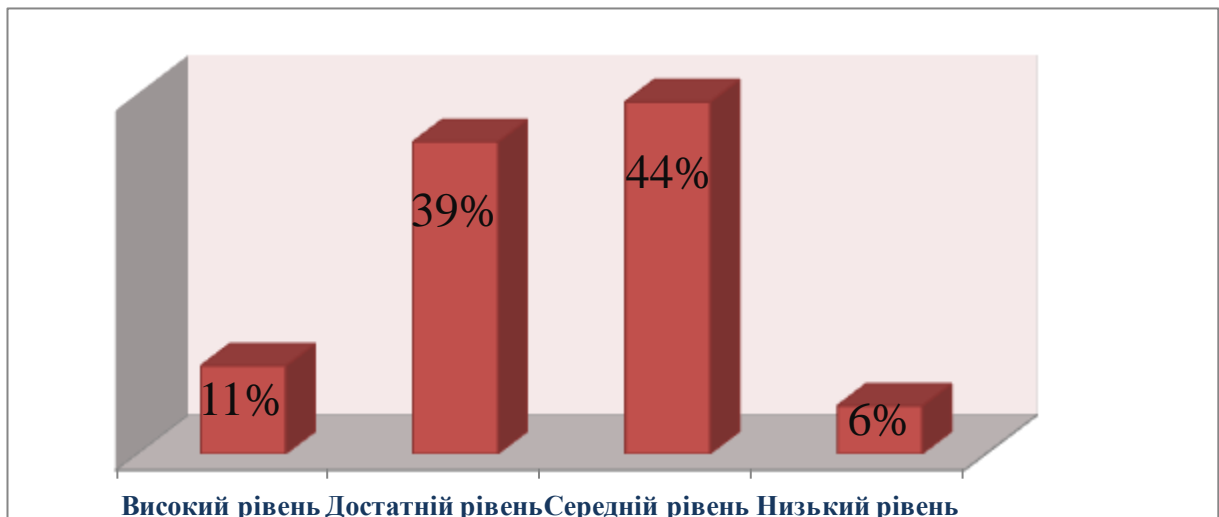
Середній – правильне виконання 50%-70% завдань.

Низький – передбачає 0%-50% правильного виконання завдань.

Чотири змістові блоки:

- I. Блок вивчення стану сформованості словника, розуміння та вживання узагальнюючих понять.
- II. Блок утворення антонімічних пар.
- III. Блок підбору синонімів.
- IV. Блок розуміння багатозначності слів.

Аналіз результатів сформованості лексико-семантичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з вадами зору показав, що лише 11% дітей впоралися із завданнями на високому рівні, 39% дошкільників – на достатньому рівні, 44% - на середньому рівні і 6% дітей виконали завдання на низькому рівні.

За результатами діагностичної методики ми зробили такі висновки, які охарактеризовують специфіку роботи зі слабозорими дітьми:

- Діти з вадами зору частіше потребували багаторазового повторення інструкцій виконання завдань, потрібно було давати своєрідні інструкції, показувати, виконувати певні дії разом з дошкільниками.
- Завдання, які включали в себе дидактичний матеріал, діти виконували з більшою цікавістю, проте було затрачено більше часу на розгляд малюнків. Спостерігалась така тенденція, що коли дошкільнику було

запропоновано роботу з додатками, які оформлені у формі таблиць (на одній сторінці декілька картинок), то дитина не могла зорієнтуватись, розгублювалась і не завжди могла вірно зосередити погляд на заданій картинці.

- У дітей спостерігалась досить швидка виснаженість під час виконання завдань на вербальному рівні.
- Дошкільники подекуди уникали словесних відповідей, замінюючи їх вказівними рухами, показом на картинці без коментування.

- На картинках, які містили дрібні елементи, зображення не досить великого розміру чи ненасиченого кольору діти просили допомоги логопеда, наприклад: «Що це?».

У результаті апробації розробленої методики діагностики ми виявили не тільки стан сформованості лексико-семантичної системи, а й такі особливості її розвитку у дітей з вадами зору:

- труднощі співвіднесення слова із зображенням;
- не вірний підбір слова з антонімічної пари;
- порушення засвоєння лексичної семантики і, зокрема, багатозначності слів;
- значні труднощі в розумінні переносного значення слів;
- певні труднощі в підборі узагальнюючих понять;
- деякі порушення в підборі синонімів.

Апробовуючи методику вивчення стану лексико-семантичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з вадами зору, ми отримали нові, дещо неочікувані результати. У зв'язку з цим, нашим наступним завданням постає пошук та розробка нової корекційно-розвивальної програми формування лексико-семантичної сторони мовлення у слабозорих дошкільників.

Література

1. **Волкова Л.С.** Выявление и коррекция нарушений устной речи у слепых и слабовидящих детей / Л. С. Волкова ; Украинское общество слепых. - Киев : [б. и.], 1990. - 64 с. - Б. ц. 2. **Ермолович З.Г.** Речевое и лингвистическое развитие слабовидящих учащихся начальной школы//Вопросы обучения и воспитания слепых и слабовидящих.—Л., 1979. 3. **Земцова М.И.** Воспитание и обучение дошкольников с нарушениями зрения. - М., 1978. 4. **Логопедія.** Підручник. За ред. М.К. Шеремет. – К.:Видавничий Дім «Слово», 2010. – 376 с. 5. **Синьова Є.П.** Тифлопсихологія: Підручник.-К.: Знання, 2008 -365с.- (Вища освіта ХХІ століття). 6. **Соботович Є.Ф.** Етапи та механізми формування семантичної структури слова у дітей дошкільного віку // Матеріали ІІ з'їзду Товариства психологів України. - К., 1996.

References

1. **Volkova L.S.** Vyyavlenie i korrektsiya narusheniy ustnoy rechi u slepyih i slabovidyaschih detey / L. S. Volkova ; Ukrainское obschestvo slepyih. - Kiev: [b. i.], 1990. - 64 s. - B. ts. 2. **Ermolovich Z.G.** Rechevoe i lingvisticheskoe razvitiye slabovidyaschih uchashchihsy nachalnoy shkolyi//Voprosyi obucheniya i vospitaniya slepyih i slabovidyaschih.—L., 1979. 3. **Zemtsova M.I.** Vospitanie i obuchenie doshkolnikov s narusheniyami zreniya. - M., 1978. 4. **Logopediya.** Pidruchnik. Za red. M.K. Sheremet. – K.:Vidavnichiy Dim «Slovo», 2010. – 376 s. 5. **Sinova E.P.** Tiflopsihologiya: Pidruchnik.-K.: Znannya, 2008 -365s.- (Vischa osvita XXI stolittya). 6. **Sobotovich E.F.** Etapi ta mehanizmi formuvannya semantichnoyi strukturi slova u ditey doshkilnogo viku // Materiali II z'Yizdu Tovaristva psihologiv Ukrayini. - K., 1996.

Конопляста С.Ю. Любовецька В.О. Особливості лексико-семантичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з вадами зору

У статті розглядається проблема стану сформованості лексико-семантичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з вадами зору. Здійснено аналіз мовлення слабозорих дітей та зазначено, що мовленнєві порушення даної категорії дітей є складним дефектом, у якому простежується взаємозалежність мовленнєвої та зорової патології. Вказано, що відчувається вакуум у дослідженнях лексико-семантичної сторони мовлення слабозорих дошкільників. У статті представлена методика обстеження лексико-семантичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з вадами зору, обґрунтовано зміст методики та чинники, які його визначають. Вказані завдання, які спрямовані на дослідження стану сформованості лексико-семантичної сторони мовлення. Визначені основні завдання дослідження. У статті висвітлені узагальнені результати апробації методики обстеження лексико-семантичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з вадами зору. Охарактеризована специфіка роботи, а також визначені особливості лексико-семантичної сторони мовлення у дітей з вадами зору. Обґрунтована необхідність розробки нової корекційно-розвивальної програми формування лексико-семантичної сторони мовлення у слабозорих дошкільників.

Ключові слова: лексика, семантика, порушення зору, старший дошкільний вік, методика, основні змістові блоки, особливості лексико-семантичної сторони мовлення.

Коноплястая С.Ю. Любовецкая В.А. Особенности лексико-семантической стороны речи у детей старшего дошкольного возраста с нарушениями зрения

В статье рассматривается проблема состояния сформированности лексико-семантической стороны речи детей старшего дошкольного возраста с нарушениями зрения. Осуществлен анализ речи слабовидящих детей и отмечено, что речевые нарушения данной категории детей является сложным дефектом, в котором прослеживается взаимозависимость речевой и зрительной патологии. Указано, что ощущается вакуум в исследованиях лексико-семантической стороны речи слабовидящих дошкольников. В статье представлена методика обследования лексико-семантической стороны речи детей старшего дошкольного возраста с нарушениями зрения. Обосновано содержание методики и факторы, которые его определяют. Указано задачи, которые направлены на исследование состояния сформированности лексико-семантической

сторони речі. Определены основные задачи исследования. В статье освещены обобщенные результаты апробации методики обследования лексико-семантической стороны речи детей старшего дошкольного возраста с нарушениями зрения. Охарактеризована специфика работы, а также определены особенности лексико-семантической стороны речи у детей с нарушениями зрения. Обоснована необходимость разработки новой коррекционно-развивающей программы формирования лексико-семантической стороны речи у слабовидящих дошкольников.

Ключевые слова: лексика, семантика, нарушение зрения, старший дошкольный возраст, методика, основные содержательные блоки, особенности лексико-семантической стороны речи.

Konoplyasta S.Y. Lyubovetskaya V.A. The peculiarities of leksiko-semantic the side of speech of the children of senior preschool age with violation the sights.

The article examines the problem of formation of the state of the lexical-semantic aspects of speech preschool children with visual impairments. The analysis of the speech impaired children and noted that the speech disorder such children is a complex defect, which traces the relationship of speech and visual pathology. It is indicated that there is a vacuum in the studies of lexical-semantic aspects of speech impaired preschoolers. The paper presents a methodology for the survey lexical and semantic aspects of speech preschool children with visual impairments. Reasonably content of the methodology and the factors that define it. These objectives, which aim to study the state of formation of lexical and semantic aspects of speech. The main objectives of the study. This article presents a summary of the survey methodology of testing the lexical-semantic aspects of speech preschool children with visual impairments. Characterized specifics of the work, and identified features of lexical and semantic aspects of speech in children with visual impairments. The necessity of a new correctional and development programs to build lexical and semantic aspects of speech among the visually impaired preschool children.

Key words: leksika, semantica, violation the sights, the children of senior preschool age, technique, main information sets, peculiarities of leksiko-semantic the side of the speech.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2013 р.

Статтю прийнято до друку 30.10.2013 р.

УДК 376.42:371.214

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК МЕТОД САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Косенко Ю. М.

Вивчення історії у системі навчання і виховання розумово відсталих школярів відіграє значну роль, впливаючи на розвиток і корекцію у них психічних процесів, формування і розширення світогляду, виховання патріотичних почуттів, соціально-нормативної поведінки, моральних якостей.

Аналіз науково-методичної літератури та вивчення досвіду роботи вчителів історії спеціальних шкіл, дають підстави стверджувати, що розумово відсталі школярі зіштовхуються зі значними труднощами в оволодінні історичними знаннями, внаслідок чого зменшується ефективність їх засвоєння.

Використання самостійної роботи на уроках історії у спеціальній школі підвищує рівень усвідомлення навчального матеріалу, закріплює сформовані уміння і навички роботи з підручником, атласом, картою, хронологічним матеріалом.

Відомий філософ-просвітител Ж.-Ж. Руссо ще у XVIII столітті наголошував на необхідності вчителя стимулювати самостійність учнів, тим самим розвиваючи у них інтерес до навчання, а німецький педагог XIX століття А. Дістервег зазначав, що дитяча самостійність у процесі навчання є одним із основних засобів розвитку розумових здібностей школярів.

У роботах радянських вчених-дефектологів М. Гнєзділова, А. Грабарова, Г. Дульнєва, І. Єременка, Н.Кузьміної-Сиром'ятнікової, В. Петрової, В. Постовської визначено, що розвиток самостійності учнів з розумовою відсталістю у навчанні є однією із головних умов підвищення ефективності навчального процесу.

У працях П. Гальперіна, В. Давидова, М. Дайрі, Д. Ельконіна, Б. Єсіпова, Н. Менчинської, М. Скаткіна самостійна робота дітей розглядалася як одна з концепцій дидактики. Було доведено, що вона сприяє розвитку пізнавальних можливостей, інтересів та прояву ініціативності у навчанні. У роботах Г. Вигодської, Т. Головіної, А.Лурії, В. Осіпової відмічаються труднощі, які відчувають школярі з розумовою відсталістю під час самостійного виконання завдань за усною інструкцією.

Аналіз досліджень Г. Дульнєва, Б. Пінського свідчить про проблемність виконання розумово відсталими учнями практичних дій за письмовими інструкціями.

У дослідженнях В. Лубовського констатується неповне усвідомлення учнями вимог інструкції вчителя.

Окремі методичні вказівки, які стосуються організації самостійної роботи на уроках історії у спеціальній школі висвітлені у працях А. Капустіна, П. Кавтонюка, В. Лапшина, Л. Петрової, Г.Плешканівської, Б. Пузанова, але вони переважно стосуються найбільш поширених видів самостійної роботи школярів, таких як робота з підручником, індивідуальними картками, історичними атласами та контурними картами і фактично не